

Evolutio és sociológia.

(Prolegomena egy leendő sociológiához.)

Irta : BARTÓK GYÖRGY.

I.

»Minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata a kimivelt emberfő Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs . . . A közintelligentia — értelmesség — azon jel, melyné fogvást a bölcs a nemzeteket mázsalja. S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra s így annál függetlenebb, szabadabb s erősb a nemzet . . . az ész erő s így az ész boldogság.«

Széchenyi : Hitel.

A DARWIN és SPENCER biológiai elméletén alapuló sociológiai kutatások sarkpontja, mely körül az összes fejtegetések forognak, az evolutio elve. A társadalom a természet productuma lévén, a természetben pedig az evolutio elve uralkodván, világos, hogy a társadalom keletkezésében, fejlődésében és megerősödésében az evolucionak döntő szerep és fontosság tulajdonítatik. E *Szemle* mult évi májusi füzetében arra igyekeztünk feleletet adni, hogy miféle viszony van a természet és társadalom között; a jelen alkalommal azt akarjuk megbeszélés tárgyává tenni, hogy milyen szerepe van az evolutio elvének a társadalom életében. Elő akarjuk adni DARWIN tanát

az evolutióról, meg akarjuk kísérelni az evolutio dialektikai vizsgálatát és vázolni óhajtjuk a társadalmi haladás természetét, eszközeit és célját. E tárgyra vonatkozó kutatásaink is egy megirandó sociologia útját egyengetik.

Az evolutio és sociologia viszonyának vizsgálata a sociologia jellemére, kialakulására, módszerére nézve rendkívüli fontossággal bír. Hiszen az evolutionak sokszor meg nem értett elvét manapság is gyakran úgy tekintik, mint minden titoknak csalhatatlan megfejtőjét, melyre a sociologusoknak egy része minden nehéz kérdés és probléma eldöntésénél legfelsőbb forumként hivatkozik. A DARWIN formuláját legtöbb esetben minden bírálat nélkül fogadják el s igen kevés sociologusnak jut eszébe felvetni a kérdést: vajjon az evolutionak DARWIN által adott elmélete megfejti-e a fejlődés problémáját, vajjon pusztá alkalmazkodás által jöhet-e létre fejlődés? Ez a természettudományi dogmatismus, amely kritika nélkül fogad el tételeket és tesz vizsgálódásainak alapjává, egy csöppel sem értékesebb, mint akár a philosophiai, akár a theologiai dogmatismus.

A dogmatismus kora pedig lejárt. Az emberi ész kritikájának serpenyőjébe vet mindent és ami e bírálatot ki nem állja, a felett könyörtelenül kimondja a szigorú ítéletet: »megmérettél és könnyűnek találtattál«. A kritika alól semmi ki nem vonhatja magát; az evolutio elve sem.

Lássuk tehát röviden DARWIN evolutio-tanát a fajok eredetéről írott könyve nyomán és vizsgáljuk azután a fejlődés fogalmát ismeretelméleti dialektikai szempontból s a nyert eredmény alapján vesszük bírálat alá DARWIN elméletét.

1. Darwin elmélete az evolutióról.

DARWIN tanának előadásában csak a legszükségesebbekre szorítkozunk s magát az elméletet iparkodunk lehető rövidséggel előadni. Az elmélet részletei iránt érdeklődőket magához a műhöz utasítjuk; annak olvasása közben mindenki gyönyörűséggel láthatja, miként halad egy teljesen fegyelmezett eszű férfiú lépésről-lépésre tanának megalapozásában és kifejtésében.

DARWIN évek hosszú során keresztül tett észleletei és

tapasztalatai alapján mindenekelőtt azt állapítja meg a fajok eredetéről 1859-ben megjelent művében, hogy az életnek változó körülményei a szerves lények testének majdnem minden részében bizonyos egyéni eltéréseket hoznak létre. Ehhez az első megfigyeléshez járul azután egy második. A szerves lények, melyek földkerekségünk minden pontját étellel töltik be, ha mértani arányban szaporodnának, rövid idő alatt az egész földet úgy elárasztanák, hogy a következő nemzedékek számára már nem jutna egy talpalatnyi hely sem. E mérhetetlen szaporodásnak azonban van egy erős ellenszere: a létért való küzdelem.

E két körülmény: az alkalmazkodás és a létért való küzdelem adja okát azoknak a változásoknak, amelyeket az állati szervezeten DARWIN oly becsületes pontossággal és türelemmel figyelt meg. Ámde ha változások történtek az állati szervezeteken, kérdés: vajon csak káros természetűek-e a változások és nincs-e közöttük olyan is, mely a szervezetnek hasznára válik s tehát az állatra nézve előnyös változás? DARWIN e kérdésre azt a feleletet adja, hogy igen rendkívüli tény lenne a szervezetnek csak káros elváltozása. Művének I. kötete 160. lapján ezt írja: »E két körülmény (t. i. az alkalmazkodás és a létért való küzdelem) létezése mellett legrendkívülbb tény volna az, ha ugyanoly módon, mint a többféle, az emberre nézve hasznos változások létre jöttek, ne történtek volna az állatokra nézve is hasznos változások.«*)

Az olyan egyének, melyek ilyen hasznos tulajdonságok birtokában vannak, sokkal nagyobb kilátással vehetik fel a létért való küzdelmet, mint amilyen kilátással felveszik azok a társaik, kik ezeket a tulajdonságokat nélkülözik. E hasznos tulajdonságok azután az öröklés elvénél fogva átszállanak az ivadékokra is s képesekké teszik azokat a létért való küzdelemnek sikeres megvívására.

Ezt a fentartási elvet, vagyis, amint DARWIN azt SPENCER után mondja: a legképesebbnek életben való maradásának elvét, természeti kiválásnak nevezi az angol tudós.

A természeti kiválás vezet minden lényt arra, hogy alkalmasabbá válják saját szerves és szervetlen életviszonyaiahoz

*) Én a fajok eredetéről írott könyv Dapsy-féle magyartalan fordítást használtam.

s így arra, ami a legtöbb esetben a szervezet előre haladásának tekinthető. (Lásd a fajok eredetéről írott könyv magyar fordításának I. k. 160. lapját.) A természetes kiválás tehát mindig minden lénynek javára és java által működik. Mert, amint PALEY megjegyzi, egyetlen szerv sem alakulhat abból a czélból, hogy birtokosának fájdalmára vagy hátrányára legyen. A természetes kiválás soha sem hoz létre valamely lényben olyan szerkezetet, mely inkább káros, mint hasznos volna a lényre nézve. Ha valamely rész időnként folyamán rossznak fog bizonyulni, akkor vagy az a szerv pusztul el, vagy ha a szerv megmarad változatlanul, akkor birtokosa semmisül meg a létért való küzdelemben.

A természeti kiválás bizonyos mértékig tehát tökéletessé teszi a szerkezetet. De csak *bizonyos mértékig*; erre a megszorításra nagy súlyt helyez DARWIN és nekünk sem szabad azt figyelmen kívül hagynunk. A tökéletesség, melyet valamely életi szervezet a létért való küzdelem folytán elérhet, korántsem lehet feltétlen, hanem csak viszonylagos. Ez a tökéletesség ugyanis abban áll, hogy a szervezet minél alkalmassabbá válik saját magának a fentartására. A természeti kiválás következtében már most a szervezet, a környék, illetve a vidék körülményeihez alkalmazkodik. Szóval: »a természeti kiválás csak arra törekszik, hogy minden lényt oly tökéletessé vagy kevéssel még tökéletesebbé tegyen, mint ugyanazon vidéknek azon más lakói, melyekkel versenyeznie kell.« És azt látjuk, hogy a természetben elért tökélynek valóban ez a mértéke. (A fajok eredetéről. magy. ford. I. 245. l.) A természeti kiválás nem hoz létre feltétlen tökélyt.

* * *

Ez rövidre fogva a DARWIN evolutio-elmélete. Az állati szervezet a környék szerint, amelyben él, változásokon mehet által s tehát a változás lehetősége már benne van eleitől fogva. Annál tökéletesebb a szervezet, minél nagyobb mértékben van benne meg a hajlandóság erre a változásra, minél inkább alkalmas az alkalmazkodásra. A létért való küzdelem azután a legalkalmassabbakat választja ki a fennmaradásra. A változásnak és egyszersmind a haladásnak eszköze a struggle for life.

2. A fejlődés fogalmának vizsgálata.

Mindenekelőtt jegyezzük meg, hogy a fejlődés eszméje nem olyan mai keletű, mint ahogyan legtöbben gondolják s hirdetik is. Már STRAUSS figyelmeztet a »Der alte und der neue Glaube« cz. művében arra, hogy a fejlődés gondolata ott van GOETHE természettudományi kutatásaiban és biztosít arról, hogy senki sem örvendett volna jobban, mint GOETHE a DARWIN felfedezéseinek. (Lásd i. m. 55. §.) De nem csak GOETHENÉL, hanem a königsbergi philosophusnál, KANT Immanuelnél is találkozunk e gondolattal, HEGEL pedig egyenesen a szellem *fejlődéséről* beszél, mint a történelem tartalmáról. »Die Weltgeschichte ist der Fortschritt im Bewusstsein der Freiheit, — ein Fortschritt, den wir in seiner Notwendigkeit zu erkennen haben« — mondja történet-philosophiai művének bevezetésében a szellem természetének elvont elemeit tárgyalva. A különbség csak az, hogy HEGEL a *szellem* fejlődését tartja szem előtt, míg DARWIN a *természet* fejlődését akarja vázolni.

Annyi azonban kétségtelen és tagadhatatlan, hogy a fejlődés elve DARWIN fellépése után lett a szellemi élet terén uralkodó és igen sok ideig egyedül uralkodó.

Ha a fejlődés elvét szigorú vizsgálat tárgyává akarjuk tenni, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy *a fejlődés és növekedés nem egy és ugyanaz a dolog*. Mást fejezünk ki, mikor valamely dolognak növekedését és ismét mást akkor, mikor valamely dolognak fejlődését megállapítjuk. Valamely dolog növekedhetik a nélkül, hogy fejlődnék és viszont, a fejlődéssel nem jár együtt a növekvés, sőt igen sok esetben a növekvés a fejlődés hátrányára van, mikor is az erők feleslege nem a minőség javára fordul, hanem a mennyiség mértékét növeli.

A növekvés tehát csupán *mennyiségbeli* gyarapodás; a fejlődés pedig ezzel szemben nemcsak mennyiségbeli, hanem egyszersmind *minőségbeli* gyarapodás is, nemcsak kvantitativus, hanem kvalitatívus növekedés is.

De kellő különbséget kell tennünk a *fejlődés és változás*

között is. Ha valamely dolog fejlődik, akkor kétségtelenül változik is, tehát a fejlődés mindig változással jár. Ámde már megfordítva nem érvényes a tétel. A változással nem mindig jár együtt a fejlődés. Változhatik valamely dolog oly módon, hogy a mennyisége megy valamely átalakuláson keresztül. Ha a dolog mennyisége haladó irányban változik, akkor növekedésről szoktunk beszélni; ha a mennyiség akként változik, hogy a változás iránya a térben visszafelé menő, akkor *csökkenésről* beszélünk. Ha pedig a növekedés hirtelen abba marad, a háromszéki székelly ezt *megcsökésnek* nevezi s a kicsinek maradt növényről azt mondja, hogy *megcsökött*. Látható tehát, hogy a változás hozhat magával növekedést és csökkenést, különösen az élő lények világában, de nem jár vele együtt mindig a minőség változása, amely pedig a fejlődésnél elmaradhatatlan.

Azt hiszem, hogy e megkülönböztetések kiemelése után könnyebben megállapíthatjuk a fejlődés igazi természetét. Fejlődésről csak ott beszélhetünk, ahol valamely dolog nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is gyarapodott. Amíg valamely szervezet tehát csak mennyiségileg változott át, addig növekedhetett, esetleg csökkenhetett, de nem fejlődött semmi esetre sem. Egy nemzet például heringmódjára szaporodhatik, de ezért még nem mondjuk róla, hogy fejlett nemzet. Az egyén is pompásan kifejlett izomzattal bírhat s erő dolgában versenyezhet a medvével, de nem mondjuk róla, hogy a fejlődés magas fokán áll, ha csak ereje és izomzata versenyez az állatével. Ha azonban valamely állatnak, például egy lónak fejlődéséről beszélünk, akkor már az erőnek, gyorsaságnak, kitartásnak mennyiségét vesszük tekintetbe; ha az agár fejlettségét akarjuk meghatározni, akkor gyorsaságát vesszük vizsgálat alá. Szóval: *ha valamely élő szervezetnek fejlődéséről vagy fejlettségéről beszélünk, az illető szervezetnek mennyiségbeli és minőségbeli állapotát tesszük vizsgálat és bírálat tárgyává. A fejlettség fokát pedig annak a tulajdonságnak vagy szervnek fejlettségi foka dönti el, amely tulajdonság vagy szerv az illető szervezet jellemző sajátosságát és kiválóságát képezi.* Az a versenylő áll a fejlődés legmagasabb fokán, amelyiknek kitartó gyorsasága a legnagyobb. A postagalambok közül is azokat mondjuk legfejlettebbeknek, amelyek a kiszabott utat leghamarabb és legbiztosabban teszik meg

Ha a fejlődésnek ezt a fogalmát helyesen felfogtuk, akkor világos, hogy a fejlődés fokának mérője igen különböző lehet a szerint, amint a tökéletesség eszméjét megállapítjuk. A fejlődés pedig nem egyéb, mint előrehaladás a felállított eszmény felé, még pedig akként, hogy a szervezetben belévő minőségi potentia mind nagyobb és nagyobb mértékben fejlik ki és közelíti meg a tökéletesség eszményét. Ha ez a minőségi potentia hiányzik a szervezetről, akkor természetesen fejlődésről szó sem lehet, mert hiszen nincs, ami fejlődjék. Másfelől hiában van meg a szervezetben a potentia, ha nincs meg a fejlődésre való készség és ha a fejlődésre nézve kedvező körülmények hiányzanak.

A fejlődés irányát — amint láttuk — a tökéletesség ideája szabja meg. Kell lennie egy célpontnak, mely felé ez a fejlődés halad, különben fejlődésről tárgyalni hiábavaló beszéd. A célfogalom, az eszmény, a tökéletesség pedig értékfogalmak s *értékfogalom maga a fejlődés is. A »van-tól a »kellőhöz« a fejlődés ver utat»* — mondja BÖHM Károly egyik értekezésében s ez által határozottan reámutat a fejlődésnek axiológiai jellemvonására. *Ha valamely változást megbecsülvén, úgy találjuk, hogy ez a változás a tökéletesség eszméjének javára történik, akkor e változást fejlődésnek nevezzük. Amikor tehát fejlődésről beszélünk, értékelünk.*

Ámde, ha így áll a dolog — vethetik ellen némelyek — akkor ismét nyakig vagyunk a teleológiában, amelytől pedig éppen a darwinismus volt hivatva, hogy megszabadítsa az emberi nemzetséget. Erre az esetleges ellenvetésre azt jegyezzük meg, hogy teleologia és teleologia között nagy különbség van. A teleológiának ez a fajtája, amely *külső célt* tesz meg valamely dolog előállításának vagy fejlődésének *okául*, a teleológiának ez a fajtája KANT óta minden hitelét és erejét elveszítette, habár itt-ott kísértő árnya meg is jelenik s polgárjogot követel. Az ilyen vissza-vissza járó kísértetektől az energikus értelem nem ijed meg, hanem üres és testetlen mivoltukat egyszerismindenkorra megállapítván, leszámol velük. A leszámolást elvégezte a königsbergi bölc s az ő útmutatása mellett nálunk az »Ember és Világa« írója. A »Kritik der Urtheilskraft« és az »Ember és Világa« I. kötetének megfelelő részéhez utasítjuk a részletekre is sóvárgó olvasót; mi magunk

csak rövid vázlatot adunk a teleologia helyes értelméről saját elméletünknek igazolására.

Ha a fejlődés fogalmáról adott fejtegetéseink azt tanítanák, hogy a szervezetek fejlődésének s általában a fejlődésnek *oka* valamely külső cél lenne, mi magunk is a helytelen és jogosulatlan teleologia hiveivé szegődnénk, s megérdemelnök méltán az elítéltetést.

Előbbi fejtegetéseink falán elég világosan mutatják, hogy a mi felfogásunk és magyarázatunk szerint a cél, mely felé a fejlődés halad, nem külső, hanem belső, immanens cél. Nem külső cél, amely szüli a fejlődést, amely mozgatója, oka annak, hanem belső cél, amely nem egyéb, mint a szervezet lényegének teljes kifejtése. *Az élő lény annál magasabb fokán áll a fejlődésnek, annál tökéletesebb, minél inkább érvényre jut benne a szervezetében levő potentia.* Mi nem mondjuk azt, hogy az állat lételének csak egy célja van, melynek elérésére törnie kell, az t. i. hogy az embernek táplálékul szolgáljon. Mi nem akarunk mindent, ami él és létezik, egy külső cél igája alá hajtani, hogy annál jogosabbnak lássék az embernek önző, uralmi törekvése. Mi nem akarjuk a célzott odatolni szülőokul az egész mindenség elé, mert tudjuk, *hogy a célszerűség csak projectiók eredménye.* Tudjuk, hogy éppen a természet s a természeti tárgyak megértése céljából vetíti ki elménk a célszerűség viszonyait a természetbe. Arról is meg vagyunk győződve, hogy az egész teremtett mindenségnek nem lehet célja az, hogy hasznot huzzunk belőle, mert a *lények célja önmagukban van.*

3. A Darwin evolúció-elmének bírálata.

A fejlődés fogalmát eképpen megállapítván, mérjük hozzá DARWIN evolúció-elméletét és lássuk, hogy ez az elmélet mennyiben állja ki a bírálatot. Amint már mondtuk, a dogmatismus ideje lejárt s az evolúció elmélete is megérett a bírálatra.

Az itt következő kritika azonban nemcsak DARWIN tanának, hanem DARWIN azon követőinek is bírálata leend, akik HESSE szerint »az átváltozásnak és továbbfejlődésnek minden

tényét a természeti kiválásra akarják visszavezetni és annak mindenhatóságáról beszélnek» (lásd »*Abstammungslehre und Darwinismus*« cz. művének 72. oldalát. Megjelent a mű 3. kiadása Teubnernél Leipzigban, 1908-ban) és akiket APÁTHY e *Szemle* múlt évi áprilisi számában közzétett felolvasásában »orthodoxus hyperdarwinistáknak« nevez. Esetleges természet-tudományi megjegyzéseinket HESSE-nek és APÁTHY-nak e két munkájából vesszük át. HESSE, úgy látom, inkább a zoologia köréből vett tapasztalatok alapján teszi DARWIN kiválás-tanát bírálat tárgyává, APÁTHY pedig túlnyomóan logikai érvekkel igyekezik DARWIN tanát corrigálni. A két mű mintegy kiegészíti egymást.

HESSE mindjárt bírálatának elején DARWIN-nak azt a feltevését teszi vizsgálat tárgyává, amely szerint a szervezetek egyformán engednének a környezet variáló hatásának. Példákkal igyekezik igazolni, hogy a természeti kiválás igen sok esetben erőtlennek bizonyult arra, hogy átalakításokat eszközközüljön bizonyos élő lények szervezetén, amely élő lények megváltozott életfeltételek közé kerülve, elpusztultak. Ilyenek például azok a növény- és állatsoportok, amelyek kihaltak anélkül, hogy a környékhez alkalmazkodott utódokat hagytak volna hátra. Nem kis számmal vannak továbbá olyan állatok és növények, amelyeknek változékonysága rendkívül csekély. A lúd pld. a domesticatio alatt is megőrzi nagy egyformaságát. Röviden: a példáknak egész serege bizonyítja, hogy a természeti kiválás nem minden helyen és nem minden időben, valamint nem minden állatnál lép fel sikerrel, nem mindenütt történik meg a szükségesnek vélt változás. Különösen a szabad kereszteződés, vagy panmyxia lép fel a természeti kiválással szemben mint conserváló tényező.

De ha megengedjük is, hogy a variabilitás az állatvilág minden fajánál egyformán megvan, tehát a természeti kiválás sikerrel léphet fel minden fajjal szemben, még ekkor is kérdés, hogy vajjon a természeti kiválás által minden élőlény szükségszerűen tökéletesedik-e? Kérdés, hogy vajjon a kiválás folyamata egyszersmind a tökéletesedés, a fejlődés folyamata-e? E kérdésre APÁTHY is, HESSE is a leghatározottabb nemmel felel és fennebbi fejtegetéseink alapján a leghatározottabb nemmel felelünk mi is.

HESSE szerint, ha tökéletesedéstről lehet szó, úgy ez a tökéletesedés csak viszonylagos, amennyiben valamely élő lény a természeti kiválás által képessé tétetik arra, hogy alkalmazkodjék a maga különös életfeltételeihez. A galandféreg például úgy van berendezve, hogy a gerinczes állatok belében pompás parazita-életet folytat, de már a gazdája nélkül való életre szervezete merőben alkalmatlan. Az alsóbb szervezeteknek az az igénytelensége, melynél fogva képesek elélni a bűzös és piszkos vizekben, bizonyos tökéletesség, mert hiszen a természetben olyan helyet töltenek be, melyet felsőbb szervezetű állat betölteni nem képes.

HESSE *fejtegetéseinek eredménye abban concludál, hogy a természeti kiválás nem olyan terjedelemben érvényesül, a mint azt DARWIN hitte.*

HESSE-nek itt röviden előadott kifogásai a DARWIN tana ellen világosan mutatják, hogy a természettudósok józanabb része nem ragaszkodik olyan merev dogmatizmussal a DARWIN selectio-elvének betűihez, mint azok az »organicista« szociológusok, akik azt hiszik, hogy a selectio fogalma bűvös kulcsként megnyitja minden társadalmi probléma ajtaját és akik a társadalmi fejlődés folyamatát a szerves lények átalakulásának elve alapján szeretnék megoldani.

APÁTHY ISTVÁN még nagyobb határozottsággal és világossággal hangsúlyozza és mutatja ki a természeti kiválás elégtelenségét a fejlődés megmagyarázására. Rektori beszédén és az Erdélyi Múzeum Egylet vándorgyűlésén tartott felolvasásain kívül a Darwinismus problémáival foglalkozott APÁTHY a Magyar Társadalomtudományi Egyesület II. rendes közgyűlésén tartott felolvasásában is, mely e *Szemle* múlt évi áprilisi füzetében jelent meg. Ez a felolvasás összegezi az előbbi értekezésekben mondottakat is, ezért mi erre támaszkodva adjuk elő APÁTHY felfogását, amely a fejlődés elvére nézve csaknem teljesen megegyezik a mi felfogásunkkal.

APÁTHY úgy a DARWIN-, mint a LAMARCK-féle elvre nézve határozottan kijelenti, hogy a fejlődés tényének megmagyarázására egyik sem alkalmas. »Az átalakulás ugyanis még nem szükségképen fejlődés, maga az alkalmazkodás pedig sohasem az« mondja említett felolvasásában. A mi a szerves fejlődést a többi más jelenségtől megkülönbözteti, az a dar-

winismusban magyarázatlanul marad s APÁTHY a továbbfejlődés lényegének magyarázatát, valódi okainak kutatását egy olyan időre kívánja halasztani, a mikor tudásunk mezeje szélesebb leend.

A fejlődés fogalmának viszonylatában APÁTHY is arra az eredményre jut, hogy a fejlődés az adott tulajdonságoknak csupán mennyiségbeli megváltozásából még nem érthető meg, sőt mennyiségek és minőségek együttes megváltozására sem bontható fel magyarázhatatlan maradék nélkül.

Tehát a tulajdonképeni fejlődést, melynek lényege az egyszerűtől a bonyolultabb, az összetett felé való haladás, a természeti kiválás elve megmagyarázni nem képes. Ennek az elvnek alkalmazása a fejlődés megértésére éppen olyan elégtelen a természettudományokban, mint amilyen elégtelennek mutatkozott a társadalomtudományban.

És a társadalomtudomány mégis természettudósi »komoly-ságot« mímelve, mindegyre az evolutio darwini elvéhez fut segítséget kérni s ezzel az elvvel akarja magyarázni azt is, aminek magyarázatára DARWIN még csak nem is gondolt. Ideje volna, hogy a sociologia is józanabb útra térjen. Úgy tetszik azonban, hogy erre a kijózanodásra nem engedi politikai háttere, amelynek ha török, ha szakad, osztályharcra van szüksége.

* * *

A két természettudósnak, HESSENEK és APÁTHYNAK, fejtegetései kézzel foghatóan bebizonyítják, hogy a fejlődés tagalma nagyon reá szorult a revisióra. Dolgozatunk 2-ik czíme alatt igyekeztünk e revisiót megkísérteni. E kísérletet kiegészíti DARWIN elvének alább következő bírálatos taglalása.

DARWIN a fajok keletkezését és fejlődését két körülmény hatásának tulajdonítja. E két körülmény az alkalmazkodás és a létért való küzdelem. Az élet tehát, amelynek kifejlődnie kell az alkalmazkodás és a létért való küzdelem rendén, mindenütt egy és ugyanazon minőségű. Ez a minőség azután a sokszoros változás és alkalmazkodás révén differenciálódik s ad létet más, különb és tökéletesebb fajnak. DARWIN maga még a czélt is megjelöli, mely felé a fejlődésnek haladnia

kell s ez a cél nem egyéb, mint a szervek speciálisalódása. »Mivel a szervek speciálisalódása — úgy mond DARWIN a fajok eredetéről írott könyv I. k. 153. lapján — minden lényre nézve előny, úgy látszik, hogy a *természeti kiválás célja* e speciálisalódás felé törekvő változatok fölhalmazódása.«

Világos tehát, hogy DARWIN sem száműzött minden teleologikus mozzanatot az ő kutatásaiból s amint az eredmény mutatja, a cél fogalmát sikerrel alkalmazta heuristicus elvül. Ilyen teleologikus mozzanat az ő tanításában az is, hogy az embert az eddigi fejlődés tetőpontjául tekinti, holott szigorúan természettudományi alapon az *értékelés* teljességgel ki van zárva. Itt csak a *vant* kell megállapítani és törvényt szabni reá. A *kell* megállapítása azonban már nem a természettudomány feladata.

A természeti kiválás célja a szervek speciálisalódása; ez a cél nem a természettől merített cél, hanem az emberi projectionak eredménye. Az emberi szervezet a legtökéletesebb szervezet és a legbonyolultabb szervezet. Ebből azonban semmiképpen sem következik, hogy az a legtökéletesebb szervezet, amelyik a legbonyolultabb. A legtökéletesebb szervezet az, mely a lény fenntartására legalkalmasabb. Ha a lét fenntartására egyszerű szervezet a legalkalmasabb, úgy ez a legegyszerűbb szervezet a legtökéletesebb az illető számára. Ha pedig mi ezt az egyszerű szervezetet kevésbé tökéletesnek mondjuk, világos, hogy értékelünk, egy felállított normához vagy eszményhez mérjük azt a szóbanforgó egyszerű organismust s ennek a mérésnek alapján ítéletet mondunk róla.

DARWIN elmélete is amellet tesz bizonyosságot, hogy a fejlődés fogalma értékelés eredménye; a fejlődés értékfogalom. DARWIN maga is értékelt: megbecsülte az egyes organismusokat, mikor azt állította, hogy az egyik szervezet kevésbé tökéletes, mint a másik. A célszerűség és értékelés szoros összefüggésben van egymással.

E kitérés után forduljunk ismét a selectio kérdésének tárgyalásához. DARWIN, amint már többször említők, a szervek speciálisalódásának okául a selectiot állítja oda. Kérdés azonban, hogy vajjon van-e ilyen élő szerv, az organismusnak csak amolyan appendixe, amely alkalmazkodás útján minden

nehézség nélkül jön létre? Azt hiszem, nemleges lehet csak a felelet. *A környezet, a külső körülmények semmi olyant létre nem hozhatnak, ami a szervezetben benne nem volt.* Ha lehetséges volna a szervképződésnek ilyen módja, akkor ismét *teremtéssel* állanánk szemben, mert hiszen a külső körülmények olyan valamit szültek, ami sehol még eddig meg nem volt, tehát teremtettek. De különben is a szervképződésnek ilyen felfogása teljesen ellentétben áll az októrvénnyel, amelynek értelmében az okozat nem lehet több, mint az ok és az ok csak azt szülheti, ami benne már ott van. Amikor tehát a szervezet kifejlődik, akkor tulajdonképpen saját lényegét fejtí ki teljesebb mértékben; azok az erők, amelyek benne eddig *csak* potentialiter voltak meg, virtualissá, hatékonyá lettek. A mennyiségi változás a minőségi változással járt együtt. A szervezet nemcsak megnőtt, hanem ki is fejlődött.

A környezet tehát nem szülő oka a szervezet kifejlődésének, hanem indító oka. Hogy modernül fejezzem ki magam: a környezet csak »kiváltja« a szervezetből azt, ami már a csirában praeformálva volt.* A fejlődésnek ezt a nemét nevezi APÁTHY a független továbbfejlődésnek, »melyet ugyan külső tényezők váltanak ki, de lényegére, faji sajátosságára nézve nem irányítják. Ellenben irányítják a kezdő sejteknek első földi létrejöttüktől fogva meglévő és tovább nem kutatható tulajdonságai.«**

A fejlődés ilyen értelemben véve — és csak ez az igazi értelme — nem pusztán szenvedőleges természetű processus a fejlődő szervezet javára, hanem olyan folyamat, melyben a fejlődő szervezet cselekvőleg is részt vesz. A természet reáhatása, a természeti kiválás mássá egyetlenegy szervezetet sem fejleszthet, mint ami annak lényege. Az alkalmazkodás másként alakíthatja a szervezetet, esetleg erősítheti, gyengítheti, de minőségbeli változást rajta nem eszközölhet.

Az alkalmazkodás és a létért való küzdelem tényezője ugyan a fejlődés, de nem döntő tényezője, nem főtényezője. Főtényező az a tulajdonság, mely egy szervezetben benne

*) Az evolutio természetére nézve lásd Böhm Károly: »Ember és Világa« I. kötet 232—233. I. II. kötet (1892) 15—16. oldalain.

**) Apáthy cikke a *Szemle* II. évfolyam 320. oldalán.

volt már akkor, mikor az még csak csira alakjában élt és létezett. Ebben a kis csirában levő, mintegy eddig elrejtett minőséget napfényre hozhatja az alkalmazkodás és természeti kiválás, *de csak ezt a minőséget hozhatja napfényre*. A szervezet, amennyiben ez a minőség, mely később kifejlődhetik, benne van már elejétől fogva, *független* a környezettől; amennyiben azonban ezt a benne meglevő minőséget a környezet mintegy kényszeríti a fejlődésre és kifejlésre, annyiban függ a környezettől. Az organikus szervezetről e szerint azt sem állíthatjuk, hogy feltétlenül függő, azt sem, hogy feltétlenül független. Amennyiben független, ezt önmagának köszönheti.

Az alkalmazkodás és létért való küzdelem azonban, ha nem is eredményezi a fejlődést, de biztosítja azt, gondoskodik arról, hogy a szervezet önmagát fentartsa, conserválja. Az önfentartás és conserválás pedig előfeltétele a fejlődésnek.

A DARWIN természeti kiválásról szóló tana megmagyarázza a fajok fenmaradását, de nem azoknak keletkezését és fejlődését.

4. A kiválogatódás tana a sociológiában.

Azok a sociologusok, akik a természet és társadalom között felállított hirhedt analógiát túlságosan komolyan vették s abban a sociologia sarkkövét látták, mely ha egyszer megvettetett, a sociologia büszke épülete egy-kettőre emelkedik az ég felé, ezek a sociologusok a biológiai törvényeket és hypothesiseket minden behatóbb vizsgálat nélkül alkalmazták a társadalmi tünetmények magyarázatában.

A biológiai alapon álló sociologia hívei megfordítva jártak el kutatásaikban. Nem a sociológiai tünetmények vizsgálták először s nem arra törekedtek, hogy gondos, beható elemzés útján bontsák fel a társadalmi hálózatnak egyes szálait, hanem már előre kimondták a társadalomnak biológiai természetét (*kimondták és nem megállapították!*) s azután minden aggodalom nélkül építették fel a sociológiai rendszereket, egyiket a másik után. Ez az eljárás pedig a módszer feje tetejére állítása. Az ilyen módszerrel való munka igen sokszor, sőt a legtöbbször a sophistika határát érinti,

mivel egy előre kimondott tételt akar mindenképpen bizonyítani.

A módszeres munka menete a következő lett volna: mindenekelőtt megállapította volna a társadalmi tünetmények természetét, a társadalmi tünetmények egymáshoz való viszonyát, a társadalmi alakulatok formáját, a társadalmi élet nyilvánulásának mikéntjét s csak ezek után gondolt volna arra, hogy mint végeredményt megállapítsa: milyen tehát a társadalom jellege, physikai-e, biológiai-e, lélektani-e? Ilyen módon talán más eredményre jutottak volna a sociológiai kutatások.

Az adaptatio törvényét SPENCER tette a sociológiai tünetmények magyarázatának alapjául. A socialis élet nem egyéb SPENCER szerint, mint a belső viszonyoknak külső viszonyokhoz való alkalmazkodása, tehát merőben mechanicus folyamat, amelyben az ember éppen oly szenvedőleges szerepet játszik, mint az állat a természeti alkalmazkodás folyamatában.

SPENCER elméletében az ember önkéntes tevékenysége a lehető legkisebb mértékre száll alá, s voltaképpen nem is egyéb, mint olyan amilyen visszahatás a külső tényezőkre. Úgy látszik, hogy ebben az individualista sociológiában az embernek egyetlen feladata van, az t. i. hogy az állam mindenhatósága ellen küzdjön, annak beavatkozását visszaverni törekedjék. És csodálatos dolog, hogy míg az egyén teljes erejéből küzd az állam ellen, addig SPENCER nyugodt lélekkel teszi ki a természet külső hatásának, a »milieu« hatalmának az egész emberi társadalmat.

SPENCER-nek az alkalmazkodás törvényére épült sociológiája erős visszhangot keltett különösen azoknak körében, akiknek ez a tan kapóra jött a maguk politikai törekvéseinek támogatására és igazolására.

De erős visszhangot keltett a spencerianismus komoly tudományos körökben és ott van például a német PAUL VON LILIENFELD, akinél természet és társadalom teljesen congruensek, vagy SCHÄFFLE, az organicismusnak tősgyökeres képviselője; nálunk a végletekben járó MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY és követőinek egész serege.

A selectionak az elméletét nemcsak a társadalom lényegének, keletkezésének, hanem a *társadalom fejlődésének* magya-

rázatára is felhasználták a biologikus sociologia emberei. A socialis evolutio párhuzamosan halad a szerves evolutioval. A socialis haladás semmivel sem tartalmaz többet, mint az organicus tökéletesedés; »ami a socialis haladás tartalmát teszi, az nem gazdagság, nem valamely találmány, nem is valamely maxima, hanem csak az a haszon, mely belőle a társadalomra háramlik« — mondja PIOGER »La vie sociale« cz. művének 183. lapján.

E biologikus sociologia evolutio-eleméletének bírálatába e helyen nem bocsátkozunk. Előző fejtegetéseinkből úgyis kiviláglik elégséges módon a mi álláspontunk. Itt csak reá akartunk mutatni ismételt az elsietett általánosításoknak és erőszakolt analogizálásoknak hátrányára.

Csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a sociologusoknak igen tekintélyes része elégtelennek tartja a spenceri adaptatio elméletet a sociologiai tényeknek magyarázatára és határozott kifejezést ad ebbeli elégtelenségének még akkor is, ha egyébiránt a SPENCER-féle irányzattal rokonszenvez. Így például LETOURNEAU, a kiváló francia sociologus egyik művének előszavában azt mondja, hogy a SPENCER sociológiája »bizonyos csalódást idézett elő a közönség körében, amely jobbat várt a szerzőtől« s így folytatta: »a tényeknek kifejtése kevésbé methodikus és a szerzőt igen gyakran zavarba ejtették aprioristikus conceptiók« »a socialis organismusoknak a biologiai organismusokkal való összehasonlítása nem tartható fenn«.*)

Az organikus élet evolutio-törvényének a társadalmi élet fejlődésére való alkalmazásában ismét az analogia vitte a főszerepet. Ha a társadalom organismus, világos, hogy az organikus élet fejlődése azonos a társadalmi élet fejlődésével. Amit SPENCER angol óvatossággal mondott ki, azt követői túlozva rendszerük élére állították s egyiknek sem jutott eszébe felvetni a kérdést: vajjon az evolutio-elmélet megmagyarázza-e a fejlődést, vajjon a természet és társadalom azonosak, illetve congruensek-e?

A társadalom és az emberiség fejlődését a darwin-spenceri alapon megérteni és megmagyarázni nem lehet. Innen van

*) La Sociologie d'après l'ethnographie. 3. ed. VIII. lapon.

az, hogy az ilyen fajta sociológiákban nem is találkozunk magyarázatokkal, hanem lapról-lapra *leírások* terhesítik a folyton növekvő kötetet, s mikor a sok közgazdasági, philosophia-történeti, jól-rosszul *kiírt* vallástörténeti adatokon keresztül-gázolva, a munka végére értünk, megismertünk ugyan egy csomó érdekes dolgot, de egyszersmind az a meggyőződés ver lelkünkben gyökeret, hogy tehát a sociologia régiségek lom-tára. Adat adat mellé sorolva, tény tény mellé állítva, de ezentúl a munka nem igen halad. Pedig igaz van POINCARÉ-nak: »a tudósnak rendeznie kell; a tudományt akként készítjük tényekből, mint a házat csinálják kövekből; de a tényeknek halmozása egy csöppet sem inkább tudomány, mint ahogyan egy kőcsomó nem ház.« (La science et l'hypothèse 168. lapján.) A biologikus sociologia pedig igen sokszor csak tény-halmaz, minden terv és összekötő eszme nélkül.

A biologikus sociologia teljesen átadva magát a biologia hatalmának, nem veszi észre, hogy a társadalmi életben és az emberiségnek életében vannak bizonyos olyan hatékony erők, melyek az organikus életben ismeretlenek. A sociológiát a biológiával szinte azonosítván, abban a hitben él, hogy a biológiai törvények egyszersmind a sociológiai törvények is. Természetes dolog, hogy a sociologia tünetényei nem lehetnek olyanok, melyek ellentmondanak a biológiai törvényeknek, mert hiszen a társadalom alkotója, az ember, biológiai lény is, de másfelől az is bizonyos, hogy a biológiai törvényeken kívül lehetnek, sőt vannak más törvények is, amelyek az ember szellemi életét szabályozzák.

A biologikus sociologia éppen úgy félreismeri az ember lényegét, mint a biologikus psychologia, amely ideglökésekből akarja megszerkeszteni a lelket. Mindkettőnek alaptévedése az a mechanikai felfogás, amely egyenesen az evolúció-elmélet következménye. Az ember szellemi karakterének félreismerése eredményezi azt, hogy a biologikus sociologia a szellemi erőknek semmi fontosságot sem tulajdonít az emberiség és a társadalom fejlődésében. Az ember csak a természet kényszere alatt áll, anélkül, hogy képes volna arra vissza is hatni. Fejlődését nagyjából, sőt a sociológiának egyik iskolája szemében, teljes mértékben a gazdasági tényezők szabják meg.

A biologikus sociologia minden eszmét kizár a fejlődés

menetéből, pedig eszmék nélkül még a természettudomány sem képes megélni. Egyik legkiválóbb jelenkori matematikus, a francia EAUTURAT mondja: »Les idées sont le fondement même de la réalité«, (De l'infini mathématique 560. lapján.) ami paradoxonnak látszik ugyan, de igaz.

A biologikus sociologia pusztán az érzéki szemlélet adataiból akarja megállapítani a fejlődés menetét, pedig az tisztán lehetetlenség. Ott van a fejlődés egész folyamatában az eszméknek csak eredményeikben látható működése, amely a fejlődésnek irányt jelöl s jelleget ad. Az eszmék azok a láthatatlan erők, amelyek az emberiségnek egész életét mozgatják. Ezeket az erőket pedig sem meglátni, sem megfogni nem lehet; nem lehet azokat microscopium alatt sem vizsgálni, mert ezek az erők csak a kutató ész előtt jelentkeznek. Aki nem keresi meg azokat, nem is fogja megtalálni. Az eszmékre éppen úgy szükségünk van a szellemi fejlődés megmagyarázásában, mint ahogyan szükségünk van erőkre a fizikai magyarázatokban. Ismét egy természettudóst idézek, akinek nem lehet szemére vetni, hogy »ideologus«. HELMHOLTZ a »Handbuch der physikalischen Optik« 268. lapján így ír: »Minden fizikai magyarázatnak erőig kell eljutnia, és ezek természetesen nem lehetnek az érzéki szemlélet tárgyai, hanem csak a megértő értelem objektumai.« (Idézve: Chamberlain: Kant, 126. oldalán.)

Bármilyen »jóltevő« is legyen a természeti kiválás az emberi fejlődésre nézve, annak indító oka, sőt szülője nem lehet. A biologikus sociologia ezt elmulasztván megvizsgálja, nem képes megérteni a társadalom haladását másként, csak úgy, ha az egyének, osztályok örökös harcban állanak egymással s az egész társadalommal. Hadd duljon hát a harc, mely az erősebb győzelmével fog végződni. Az állam pedig álljon félre, ne elegyedjék e küzdelembe a gyengék javára; ne akarja feltartóztatni a természet menetét és rendes folyását. Ámde az a kérdés, hogy vajjon ez a küzdelem az erősek győzelmével ér-e véget és nem a gyengék lesznek-e a győzők? NIETZSCHE e kérdésre nézve egészen más véleményben volt, mint SPENCER s úgy tetszik nekünk, hogy itt NIETZSCHE helyesebben látott, mint az angol gondolkozó. Ha az erőt az izmok kötélvastagsága teszi, akkor bizonyára mindig az erősek maradnak a küzdőtér birtokában. De ha az izmok ereje mellett

számításba vesszük az értelmiség erejét is, akkor a mult tanubizonyosága szerint, igen gyakran az erősek maradnak a csatater porában s a győzelem a gyengék homlokát díszíti babérral. SPENCER és hívei helytelen értékeléssel mérik a világtörténet folyását s a hasznost, a nyers erőt állítják fel értékmérő gyanánt. És hiában beszél SPENCER az erkölcsi törvény uralmáról, arról az erkölcsi törvényéről, mely a természeti törvénynek egyszerű és tiszta folytatása, mert ezzel csak leplezi értékelésének helytelenségét és röghöz ragadt voltát. Ok nélkül várjuk, hogy a természet értékeljen helyettünk és a természet tökéletesítsen minket akár alkalmazkodás, akár természeti kiválás útján, mert úgy járunk, mint a Horatius parasztja, aki a folyó partján várja a víznek lefolyását. A Horatius parasztja is csalódott, de az emberiség is erősen csalódna a maga várákozásában.

A biologikus sociologia nem képes az emberiség és a társadalom fejlődésének elfogadható magyarázatát adni, mert a DARWIN selectio-elvére támaszkodva, a természetre és a társadalmi környezetre akarja bízni azt a munkát, melyet az embernek kell elvégeznie. A biologikus sociologia helytelenül fogja fel a fejlődés természetét, mikor annak tényezői közül száműz minden ideologikus elemet s egyedül a kiméletlen harczot állítja eszközül előtérbe. A társadalmi fejlődés képének vázolását tehát más alapon kell megkísérlelnünk a fejlődés fogalmáról adott fejtegetéseink segítségével. A következőkben feladatunknak erre a részére térünk.

(Folytatás következik.)